

3. ביה"ס של קיבוץ בית השיטה

בשנת 1993 הוציא קיבוץ בית השיטה לאור את הספר "עמודי שיטה" – ספר היובל של בית-הספר בית-השיטה, בעריכתם של אריה בן-גוריון ותקווה שריג. הספר גדל-המימדים ועשיר-התוכן מקיף חמישים שנות חינוך – תש"ב-תשנ"ב, ומשקף את תולדותיו של המוסד, את תכני הפעילות החינוכית, את התפתחותו והשינויים שחלו בו במרוצת השנים, ואת רחשי ליבם של בני הקיבוץ שהתחנכו בו. כותב עזריה אלון, חבר-המערכת, במאמר הפתיחה לספר: " ...קיבוץ, בשנותיו הראשונות על הקרקע, פותח בית ספר. עדיין אין כמעט כלום: ענפי המשק בראשיתם, רק מתחילים לשאת יבול. החברים גרים באוהלים ובצריפים נוטפי מים. תקציב התיישבותי אין. אבל המורה המיועד מוליך כמה ילדים קטנים אל אחד הצריפים, ויש בית-ספר!"

בוויכוח המתפתח מאוחר יותר על המסגרת החינוכית, עולה הטענה: "כל כפר יקים גימנסיה!?" אבל השאיפה לחיבור בין חיי חברת המבוגרים לבין חינוך הילדים כחלק בלתי-נפרד מחיי הקיבוץ, מנצחת: למשך חמישים השנים הבאות יהיה בית הספר בנוי ומשולב במערכת חיי הקיבוץ. חברת הילדים הצומחת תקיף תכניות לימודים מכיתה א' עד י"ב, חינוך לעבודה – החל משירותי הכיתה ועד לענפי המשק, קליטת ילדים מהחוץ, חניכות והדרכה במסגרת חטיבת בני הקיבוץ המאוחד, ולבסוף – מחזור אחר מחזור – קבלה לחברות בקיבוץ, שירות בצה"ל, וחזרה הביתה – לחיים בקיבוץ. השקעת הקיבוץ בקיומו ופיתוחו של ביה"ס היתה עצומה – הן בתחום החומרי, והן בתחום החינוכי. מיטב האנשים נשלחו להכשרה כמורים, ובשובם מלימודיהם היו למחנכים/ות ולמטפלות. בשנת היובל, מסכם עזריה אלון, "שני שלישים מחברי בית השיטה הם תלמידי ביה"ס לשעבר – בנים, נקלטים ובני זוגם. בית הספר בנה את בית השיטה". את המאמץ העצום שהושקע הזין החזון: "לא רק כלכלי, לא רק חיי שעה, אלא דרך לרבים, לשנים ולדורות. הרצון לעצב את הדור הבא כממשיכי הדרך הזו". מי שהזדהה עם הדרך והאמין בחזון, התמסר ליצירת החינוך, ולא נרתע מן העימותים – בין המחנכים לבין עצמם, עם המשק על מצוקותיו התכופות, עם הילדים ועם הוריהם. כזה היה אריה. 20 שנים מחייו שימש כמורה ומחנך בביה"ס של קיבוצו. לכאן הביא את השקפות עולמו ואת אמונותיו שהבשילו בכית אמו ובחינוך שקיבל, את אהבתו הבלתי-נדלית לתנ"ך ולארץ ישראל שהאציל על חניכיו – הלכה ומעשה, ואת תחושת השייכות המלאה והנאמנות הבלתי מעורערת לקיבוצו.

א. קבוצת "אלון" – הכיתה הראשונה של ביה"ס בבית השיטה

הילדים הראשונים של הקיבוץ, אלה שקובצו מאוחר יותר לקבוצת "אלון" – נולדו עוד בהיות "קבוצת החוגים" (כפי שנקראה אז) במעין חרוד, ממתנה לבוא זמנה לעלות להתיישבות באדמות שאטה. יחד עם הוריהם הגיעו אל מחוז-היעד, ומיום היוולדם היו מעין שפני נסיונות לחיפושי הדרך בתחום החינוך הקיבוצי. בשנת '42 נפתחה כיתה א', ובה 11 ילדים, כשהקיבוץ כולו צופה בה בשמחה ובציפייה. המחנך היה הח' אלינקה, שהתמיד במשימתו המפרכת 4 שנים. תכנית הלימודים היתה, בחלקה הגדול, מאולתרת, וכללה הרבה טיולים, שהייה בטבע, התעמלות ועבודה במשק. שנים עברו עד שהגיע הקיבוץ להכרה, שיש להכשיר את המיועדים להוראה לקראת מילוי תפקידם, והרבה "שגיאות חינוכיות", יש להניח, נעשו בינתיים. "התלמיד הוא חבר שלנו בעתיד... רחוק אני מלהיעד שהגעתי לשלמות בעבודה בכיה"ס, אבל נתייצבה לי דעתי שזאת הדרך: לחיות איתם ולא ללמדם גרידא..." – כותב אלינקה ב"בקבוצה", עלון הקיבוץ, 7.7.42. ויש, כמובן, גם דיעות אחרות: "בנסיון לבנות בי"ס כפרי הודגש יותר מדי הצד של החוויה הבלתי-אמצעית של הטבע ואוצרותיו. הדגשת יתר זו... אסור שתהיה על חשבון החלק הלימודי של החינוך" – דברי הח' זאב מיינרט.

אל ההוויה הזאת – בכיתה ה' – נכנס אריה בשנת '46. השנתיים שעבד שם היו לילדים חוויה מעצבת ומכוננת. מסגרת הלימודים נעשתה קשוחה יותר, הדרישות גברו, והמחשבה החינוכית, המרחיקה-לכת, הובילה להקמת חברת הילדים, שהם היו בוגריה ומוביליה. את הכרזת המדינה ומלחמת העצמאות הם חיים תוך השתלבות במערכת ההגנה של הקיבוץ, כולל לימודי עזרה ראשונה, איתות ומורס, ואימוני נשק ושדאות. כמה שנים מאוחר יותר יושלם המהפך: זוהי הקבוצה שהובילה, בתום כיתה י"א, את רעיון ההקמה של ה"חטיבה" – ארגון הנוער של הקבה"מ, כחטיבה במסגרת תנועת "הנוער העובד". קבוצת "אלון" מגיעה לגיל מצוות, ואריה – נאמן להשקפותיו ועקבי ביישומן, עורך להם את טקס בר-המצווה – כמובן, בהתאם לתפישותיו את תכני המסורת ואת משמעותם והרלבנטיות שלהם למקום ולתקופה. גם על טקס זה יחזור בעתיד, בכל קבוצה שתמסר לחינוכו. בכיתה ט' אריה חוזר אליהם כמחנך, והדרישות מחמירות שוב: "...כזבוב את דמנו ימצוץ עד לשד אדון המורים אריה הנכבד..."

כדברי מיכאל, אחד החניכים.

באותה שנה ממש אריה יוזם שוב חוויה חריגה לחניכיו: שבוע לימודי-חוייתי בבית-ג'אן, כפר דרוזי, לחיות שם ולהכיר את חיי הכפריים באורח בלתי אמצעי. אריה מפעיל קשרים קודמים, והכיתה – עם המחנך אריה והמדריך עזריה אלון – יוצאת אל הכפר הנידח, ו"נופלת" על תושביו כהפתעה גמורה: הדואר לא פעל, איש לא חיכה להם, ורק אדיבותו ורצונו הטוב של מחמוד קבלאן, מי שהיה יערן בתקופת המנדט, מאפשרים להם לשהות שבוע בכפר, ללון בבית הספר, ולתור את הסביבה ההררית על גוניה. בכפר אין מים זורמים, והקבוצה – ככל התושבים – יורדת מדי בוקר אל המעיין להתרחץ, ולשאוב מים לשימושה למשך היום. במשך יומיים התארחו הילדים בבתי התושבים, ובשאר הימים יצאו במסלולים משתנים אל אתרים בסביבה, וכך התוודעו את הצמחייה ואל מיגוון בעלי החיים. את החוויות מהשבוע הזה נשאו עמם עוד ימים רבים.

בפעם השלישית חוזר אריה אל קבוצת "אלון" בהיותם בכיתה י"א.

"הוא שוב חזר / אותו אכזר / כלום לא עזר - / לסבול נגזר... / הוא כל הזמן שואל / אין כל בשורת גואל / נתן לקרוא בלי סוף / מתי נגיע לחוף?"

את חלקו המתמשך בחינוכה של קבוצת "אלון" סיים אריה בהובילו, יחד איתם, את העצרת הראשונה של בני הקיבוץ בגבעת ברנר, שנת 1951.

ב. העצרת בגבעת ברנר והקמת ה"חטיבה"

שנת 1951 היא שנת פילוגו של הקבה"מ. שנה קשה. ועדת החינוך של הקבה"מ מחליטה לקיים עצרת של בני הקיבוץ, בנסיון לשמור את הנוער כחלק מן התנועה, ומקימה מטה לארגון. באותם ימים היה אריה מגוייס לניהול סמינר ארצי של כיתות י"ב, שהתקיים בקיבוץ שפיים. הוא גוייס משם גיוס-חירום, היישר למטה העצרת. מיואש מכל סיכוי להגיע למשהו עם ה"בתניקים, החל בתכנון ה"עצרת", ללא מושג

כלשהו מה היא אמורה להיות, ודבר ראשון סיכם עם עזריה אלון, שגוייס אף הוא, להתרכז בשיכבת י"א כשיכבת הבסיס הארגונית-חינוכית של המבנה המיועד.

הרעיון המקורי מתחיל ללבוש החלטות מעשיות: מקום ההתכנסות יהיה קיבוץ גבעת ברנר, הגדול והמבוסס ("מעבר לסמבטיון של בית השיטה, לנהוג אתה לא יודע, ולא נותנים לך ג'יפ...") יספר בזכרונותיו). יוקם מחנה ענק, ל-1280 נערים ונערות, גילאי כיתות ו' עד י"א. יהיה בית שימוש, יהיה מטבח, יהיו מקלחות. והכל – לא ללילה אחד. כל קבוצה תבוא עם הציוד הנדרש ותארגן לעצמה את מקומה.

אריה עצמו מתחיל להסתובב ברחוב העליה, בתל אביב, ולאסוף חבלים ויתדות ומעדרים וטוריות – וכל מה שנראה לו שיידרש לצורך העניין. נסיון בהיקפים כאלה הרי אין, ועליו לדמות לעצמו – מה זה מחנה שצריך להיות בו 24 שעות ביממה, יום אחרי יום, ושיהיה תוכן, שיהיה עניין. על החבר'ה עצמם דווקא יש לו מושג, ומחנך "ותיק" כמוהו מבין היטב שעל הפרחחים בגילים האלה צריך יהיה להשתלט. איך?

"... פתאום זמזם לי בראש שיש סמינר לבוגרי י"ב, והם יושבים בשפיים... ואני מכיר איש אחד, שקוראים לו **יונה ירחי**, איש שיש לי איתו כימיה, שעסק אז בענייני הבטחון של הקבה"מ, ואני אומר לו: 'יונה, יש לי בקשה אישית, תנועתית: אתה מפסיק עכשיו כל עיסוק, אתה בא איתי לגבעת ברנר, אנחנו אחרים על עצרת. אתה איש הבטחון... אני לרשותך'. אז הוא שואל: 'מי יהיה איתנו? מי הסדרנים?' ואני אומר לו: 'הלא יש פה בשפיים בני כיתות י"ב, אני מציע להעמיד אותם לפיקודך'. הוא לקח אותי לשפיים בג'יפ שלו, נוסעים לסמינר י"ב, אני חושב שלא דפקתי בדלת, נכנסתי לכיתה... אני לא מכיר אף אחד מהם והם לא מכירים אותי. בוקר טוב, אתם מפסיקים בסוף השיעור הזה את הסמינר. אני בא אחרי הצהריים לקחת אתכם לגבעת ברנר. הסמינר הסתיים...! ובערב הם באו לגבעת ברנר, והם עשו עבודה, בלעדיהם היה שם סופר-בלגן..."

ולשעה שנקבעה הפתיחה הכל היה מוכן, והכל התבצע לפי התכנית, והיה סדר והיה תוכן והיתה רמה, והונח היסוד למסגרת-קבע חדשה.

קבוצת "אלון" הגיעה לעצרת במיטבה: הובאה תערוכה מרשימה, הוכנו הופעות התעמלות, הקבוצה כולה הפגינה הקמת מחנה אוהלים במהירות-שיא – ומה הפלא שהם חזרו משם כקבוצה המצטיינת? עוד לפני שובם לבית השיטה יזמה הכיתה הצעה להקמת חטיבה ארצית של בני הקיבוץ במסגרת התנועה הארצית של "הנוער העובד". חלק מהכיתות האחרות נענו, ובסוכות תשי"ב נערך במעיין חרוד המחנה הראשון של השיכבה הבוגרת, והוכרוז על הקמת החטיבה. כך קמה חטיבת בני הקיבוץ.

ג. אחריות המחנך

קבוצת "אלון" מסיימת כיתה י"א. בקיבוץ ובקבוצה מתנהל ויכוח: – האם זה הזמן לסיים את תקופת החינוך? היש לקיבוץ הכוחות – כלכליים ופרסונליים – להחזיקם ככיתה שנה נוספת? ואולי להתפזר למוסדות-חינוך אחרים? אולי להקדים את הגיוס?

עמדתו של אריה בשאלה זו – נחרצת, וכך הוא כותב להם:

"חבריא! אתם נקראים עתה לקבלת אחריות ישירה למפעלכם בהנהלת ביה"ס! אחריות ללימודיכם בכל שלבי הביצוע. אחריות ללימודים ולחיי החברה בשכבה הבינונית והצעירה. התערבות בחייהם. אחריות המדריך על חניכיו – בכל. הגנה על המפעל בכל שלביו ובכל שטחיו. זה מפעלכם. אנו רק לרשותכם – ביכולתנו המקצועית, האינטלקטואלית, בבגרותנו ובנסיון-חינוך."

כך ראה אריה את מסגרת החינוך ואת החובות והמשימות הנובעות ממנה, כך ראה את מסלול הצמיחה מנערות לבגרות, מתלות לאחריות, וכך ראה את תפקידו כמחנך – מסייע ותומך לצעירים בשלבי התבגרותם. בכוח אמונתו זו הלך בעשרים השנים בהן שימש כמחנך בבית הספר של בית השיטה.

הוא המשיך ללמד ולחנך בקבוצות נוספות, תקופות קצרות או ארוכות יותר. שנתיים שימש גם כמרכז בית הספר. **עובד** מקבוצת "נרקיס" מספר איך, בבוקר פתיחת שנת הלימודים – ספטמבר 1964, "חטף" אריה את הקבוצה (כיתה ז') שנמסרה לחינוכו על תקן של "מקרה אבוד". ביה"ס כולו עמד במיפקד פתיחת שנת הלימודים, ובתום המיפקד פנו הכל לכיתותיהם. אבל אריה לא קרא להם לכיתה. הוא הורה להם לבוא אחריו, הריץ אותם אל השדות, מגבעה לגבעה, ובלא מילה אחת של הסבר העמיד אותם במבחן כושר וסבילות שלא היו מוכנים לו כלל ורק בקושי עמדו בו. כשהגיעו, חסרי נשימה והמומים מהחום,

מהקצב, מהתדהמה, אל חורבות מבצר קפרא שבמורדות כאוכאב – הורה להם לשבת, ובלי להתעכב על עניינים שוליים כמו למה הביא אותם לכאן שלף מתרמילו כרטיסיות שהוכנו מראש, ובמשך כשעה הירצה באוזניהם על תולדות המקום הנשקף אליהם – מכניסת בני ישראל לארץ כנען ועד קרבות מלחמת השחרור באיזור קיבוץ גשר. כשסיים, והם קמו לקראת הצעדה המפרכת הצפויה להם בדרך חזרה, הפתיע אותם שוב: רכב חיכה להם ואסף אותם הביתה. ככה התחיל איתם את התקופה, וברוח זו חניך.

אבל נראה כי עיקר השפעתו על רוח ביה"ס ותכניו היה בשניים: העמדת לימודי התנ"ך כעקרון חינוכי ופרקטיקה פדגוגית – לכל הגילים, בכל הכיתות, בכל הקשור אל ידע ארץ ישראל ואהבת הארץ, וכן בחינוך הרעיוני-הומניסטי הנובע מההשתייכות התנועתית וגם מוביל אליה.

ד. לימודי התנ"ך בבית הספר

"... בין המשימות הרציניות הלימודיות, שצריכות להאציל מבית הספר אל המשפחה, אל הבית – יהיה: איך להגיע לקריאה משותפת, הן בכיתה – של המחנך בכיתתו – הן שהילד נתפס לזה... אחד הדברים הרציניים יהיה פרשת השבוע... כפשוטה – פירושו הטקסט... אין ספק שמה שנקרא יהדות של מדרש בוודאי שהוא כובש את הדמיון ואת הלב, וחיוך לערכים אנושיים ומוסר יהודי, זה תופס את הילד בגן... אם יש בית ספר שבנוי כך, שמהגן וכיתה א' והלאה יש איזה רצף הדרגתי של ערכים יהודיים שרוצים להקנות אותם... אז בי"ס כזה יבורך, כי אין בו מקריות... השיעור האחרון ביום ששי חייב להיות מוקדש לפרשת השבוע... זה לא יהיה שיעור של חובה ולא שיעור של חברה שבו מטיפים מוסר וכדומה – אלא הוא ידליק ניצוץ, והילד יבוא איתו הביתה, וזה יהיה בן-לוויה שבועי שלו, משהו שמתמשך על פני השנה כולה..."

עקרונית וערכית, ראה אריה בלימודי התנ"ך את הבסיס השלם לבניית עולמו הרוחני, הרגשי והאידיאלי של האדם היהודי-הישראלי. הקשר בין הטקסט, ההיסטוריה, הנוף ותפישת העולם היה, מבחינתו האישית, כה מובהק וכה מכונן, שבפרקטיקה הפדגוגית שלו כרך אותם תמיד יחדיו. את האירועים המתוארים בתנ"ך לימד – ככל האפשר – במקומות התרחשותם (ולא את ילדי ביה"ס בלבד הביא לשם: גם תיירים מזדמנים, אורחים חשובים, משלחות וסמינרים לסוגיהם מצאו עצמם צופים מראשי גבעות בנוף הנפרש מול פניהם, מאזינים לפסוקים העתיקים, ומתבקשים לחבר בכוח דמיונם את המסופר לנראה לעין). מבחינה דידיקטית, היו הרצף וההתמדה עקרון פדגוגי בסיסי. מכאן הרעיון של קריאת פרשת השבוע כשיעור-חובה שבועי בכל גילאי ביה"ס, וקביעת שיעור זה בסוף יום הלימודים הששי בכל שבוע – כדרך לשוות לו חגיגות מסויימת, המפרידה את שבוע-החול מכניסת השבת. בדרך זו, קיווה, יהווה אירוע בר-המצווה מעין סיכום-ביניים בתהליך התבגרותו של האדם, ולא טקס חריג וחד-פעמי, שאין לו לא שורשים בעבר ולא השלכה לעתיד. תפישתו את מושג הזהות היהודית שאבה מאוצרות התרבות שנצברו ונשתמרו במשך הדורות, מן המסורות שעוצבו, אך לא פחות מכך – מהווייתו המודרנית של האדם היהודי החי בישראל, עובד את אדמתה ונותן עליה את נפשו.

את הקיבוץ ראה אריה כיצירה חברתית-שוויונית-הומאנית, פרי חינוך הומאניסטי-סוציאליסטי, המעצב את האדם כשולט בגורלו ומכוון אותו ביכולתו, תוך מודעות מתמדת לצרכיו וקשייו של הזולת החי לצידו. זכרונותיו מתקופת ילדותו ונעוריו, ליד אמו שליבה וביתה היו פתוחים תמיד לכל מי שנזקק לה, ולא פחות מכך – נוכח דמותו של דודו, דוד בן-גוריון, שאריה העריץ כמנהיג וכאישיות שחייה הוקדשו למטרה היסטורית נעלה – הציבו בפניו אתגר אישי מתמיד. על כן היה נכון תמיד להתגייס, להתנדב, להיענות – לא ל"תפקידים", אלא למשימות. החיים קיבלו את משמעותם כשהיו לשליחות. הוא היה נאה דורש ונאה מקיים, כך חיבר במו ידיו ובכוח רוחו הסוערת את המכלול הנקרא "חינוך" עם הדרך להגשמת הערכים שהנחיל החינוך לנוער.